مجله پژوهش‌های حسابداری مالی
سال چهارم، شماره چهارم، شماره پیاپی (۱۴)،زمستان ۱۳۹۱
تاریخ وصول: ۹۰/۶/۲۰
تاریخ پذیرش: ۹۱/۱۱/۱۶
صص ۵۰- ۳۷

بررسی رابطه برخی از ساز وکارهای حاکمیت شرکتی، حق‌الزحمه حسابرسی و میزان مالکیت شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران

اسفندیار ملکیان[۱*]، احمد احمدپور[۲]، میثم طالب تبار آهنگر[۳***]**

[*]دانشیار گروه حسابداری دانشگاه مازندران
e.malekian@umz.ac.ir
[**]استاد گروه حسابداری دانشگاه مازندران
Ahmadpour@umz.ac.ir
[***]کارشناس ارشد حسابداری دانشگاه مازندران
meisamtalebtabar@yahoo.com

چکیده

تحقیق حاضر به بررسی ارتباط بین برخی از ساز وکارهای حاکمیت شرکتی، حق‌الزحمه حسابرسی و میزان مالکیت شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران می‌پردازد. میزان و ماهیت حق‌الزحمه حسابرسی مستقل به عوامل کلیدی، اندازه شرکت، پیچیدگی عملیات و ریسک حسابرسی مربوط است. حاکمیت شرکتی مجموعه‌ای از نظام‌ها، فرآیندها و ساختارهایی است که با استفاده از سازوکارهای درون سازمانی، نظیر: هیات مدیره، کنترل‌های داخلی اداری و حسابداری، کمیته حسابرسی و نیز سازوکارهای برون سازمانی، مانند: نظارت قانونی، نظام حقوقی، بازار سرمایه و حسابرسی مستقل در پی کسب اطمینان از رعایت حقوق ذی‌نفعان، پاسخگویی، شفافیت وعدالت در واحد تجاری است. تحقیقات نشان دادند که ساختار حاکمیت شرکتی ضعیف با کیفیت گزارشگری مالی پایین و مشکل کنترل داخلی در ارتباط است. حاکمیت شرکتی ضعیف احتمالاً میزان ارزیابی ریسک ذاتی و ریسک کنترل را افزایش می‌دهد. افزایش این ریسک‌ها روی بودجه زمانی حسابرسی اثر می‌گذارد، که باعث افزایش

۱- نویسنده مسؤول: اسفندیار ملکیان

نشانی نویسنده مسؤول: بابلسر– پردیس دانشگاه مازندران– دانشکده علوم اقتصادی و اداری– مدیرگروه حسابداری.

Archive of SID
www.SID.ir

حق‌الزحمه حسابرسی مستقل می‌شود. بر این اساس، ۷۸ شرکت پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران در طی دوره زمانی ۸۴ – ۸۸ به عنوان نمونه انتخاب گردید. یافته‌های تحقیق در خصوص ارتباط بین برخی از ساز وکارهای حاکمیت شرکتی و حق‌الزحمه حسابرسی بیانگر وجود رابطه منفی بین حق‌الزحمه حسابرسی و درصد اعضای غیرموظف هیات‌مدیره و رابطه مثبت بین دوگانگی مدیرعامل با حق‌الزحمه حسابرسی در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران بوده است. همچنین، رابطه بین دوگانگی مدیرعامل و حق‌الزحمه حسابرسی هنگامی که مالکیت پراکنده است، قویتر است.

واژه‌های کلیدی: حق‌الزحمه حسابرسی، حاکمیت شرکتی، اعضای غیرموظف هیأت مدیره، دوگانگی مدیرعامل.

مقدمه

شرکت‌ها به عنوان واحدهای اقتصادی، همواره به دنبال سودآوری و دستیابی به ثروت بیشتر هستند. به علل گوناگونی که مهمترین آنها جدایی مالکیت از مدیریت است، شرکت‌ها علاوه بر وظیفه انجام فعالیت‌های اقتصادی، وظیفه پاسخگویی به افراد بیرون از شرکت را نیز بر عهده دارند. بر اساس شواهد تجربی کاراترین شکل پاسخگویی، گزارشگری مالی است. با ورشکستگی شرکت‌های بزرگ، نظیر: انرون، ورلدکام و ... اعتبار اعداد و ارقام حسابداری که مهمترین بخش گزارشگری مالی را تشکیل می‌دهند، به شدت زیر سؤال رفته؛ به طوری که سرمایه‌گذاران اعتمادی به صورت‌های مالی تهیه شده توسط مدیریت ندارند [۱]. این ورشکستگی‌ها سؤالی درباره نقش حاکمیت شرکتی و دیگر عوامل اطمینان بخش درباره شفافیت و کامل بودن گزارشگری مالی ایجاد می‌کند. ارائه گزارشگری مالی فریب دهنده، مانند تأیید سوءاستفاده‌های گوناگون حسابداری در این شرکت‌ها باعث واکنش بازار و قانون به بهتر شدن محیط حاکمیت شرکتی در آمریکا و دیگر نقاط جهان شده است. حاکمیت شرکتی مؤثر به انطباق ویژگی‌های محیطی و سازمانی به هم، مربوط است. سهامداران در نظارت بر مدیریت، می‌توانند به سازوکارهای متفاوت از حاکمیت شرکتی، همانند استقلال هیأت مدیره و حسابرس مستقل اعتماد کنند. عوامل حاکمیت شرکتی برای حسابرس در فرآیند حسابرسی برای گواهی گزارشگری مالی اهمیت دارد [۱۰]. شواهد تجربی نشان می‌دهد که حاکمیت شرکتی ضعیف اغلب باعث پایین آمدن کیفیت گزارشگری مالی، دستکاری و بیش از حد نشان دادن سود و تقلب در صورت‌های مالی می‌شود [۷]. کوهن و هانو حاکمیت شرکتی را به عنوان ابزاری که فعالیت‌های نظارت را به وسیله هیأت مدیره و کمیته حسابرسی به منظور اطمینان در درستی فرآیند گزارشگری مالی ایجاد می‌کند، تعریف کردند [۸]. افزایش اهمیت حاکمیت شرکتی و کنترل داخلی در فرآیند گزارشگری مالی به طور معناداری ناشی از افزایش مسؤولیت مدیران در رسیدگی کردن به حاکمیت شرکتی در فرآیند حسابرسی است. حسابرسان انجام دهنده فعالیت‌های حسابرسی هستند؛ به ویژه کمیته حسابرسی که دائماً با شیوه‌های پیچیده در حاکمیت شرکتی در تماس است. از این رو، به طور کلی، حسابرسان باید با مدیران، هیأت

Archive of SID

www.SID.ir

مدیره و کمیته حسابرسی کار کنند تا سهامداران را نسبت به دریافت گزارشگری مالی با کیفیت بالا و حمایت از منافعشان مطمئن کنند [۱۰]. تحقیقات نشان دادند که ساختار حاکمیت شرکتی ضعیف با کیفیت گزارشگری مالی پایین و مشکل کنترل داخلی در ارتباط است. کیفیت محیط حاکمیت شرکتی روی ارزیابی میزان ریسک کنترل[1] و ذاتی[2] اثر می‌گذارد و به موجب آن روی ماهیت[3]، زمان‌بندی[4] و میزان آزمون‌های حسابرسی[5] اثر گذار خواهد بود. یک نظارت قوی به طور بالقوه بودجه زمانی حسابرسی (برای مثال، به طور بالقوه اندازه نمونه را کم می‌کند) را کاهش می‌دهد و بی‌عیبی صورت‌های مالی را افزایش می‌دهد و در نتیجه، باعث افزایش کارایی و کارآمدی حسابرسی می‌شود. ریسک حسابرسی، به اثر متقابل ریسک ذاتی (ناشی از ویژگی‌های شرکت)، ریسک کنترل (به کیفیت کنترل داخلی مربوط است) و ریسک عدم کشف[6] (به شکست روش‌های حسابرسی در کشف اشتباهات با اهمیت وابسته است) مربوط است. بنابراین، مطابق چارچوب ریسک حسابرسی، حاکمیت شرکتی ضعیف احتمالاً میزان ارزیابی ریسک ذاتی و ریسک کنترل را افزایش می‌دهد. افزایش این ریسک‌ها روی بودجه زمانی حسابرسی، که باعث افزایش حق‌الزحمه حسابرسی مستقل می‌شود، اثر می‌گذارد [۱۰]. از طرفی دیگر، حسابرسی فعالیت اقتصادی است که سود معقولی از آن انتظار می‌رود. این که چگونه و با چه مبلغی می‌توان یک کار حسابرسی را انجام داد تا هم اطمینان معقولی برای ذی‌نفعان حاصل شود و هم بازده لازم از آن کسب گردد، چالشی است که ذهن محققان زیادی را به خودش مشغول کرده است [۴]. در این تحقیق ، ابتدا بررسی گردید که آیا ارتباطی بین برخی از مکانیزم‌های حاکمیت شرکتی (استقلال هیأت مدیره و دوگانگی مدیرعامل) و میزان حق‌الزحمه حسابرسی وجود دارد؟ و در نهایت تجزیه وتحلیل شده است که آیا ارتباط بین ساز و کارهای حاکمیت شرکتی و حق‌الزحمه حسابرسی به وسیله مالکیت متمرکز (سهامداران عمده) تحت تاثیر قرار می‌گیرد ؟

پیشینه تحقیق

دیسندر و همکاران [۱۰] در بررسی ارتباط بین ویژگی‌های حاکمیت شرکتی و حق‌الزحمه حسابرسی به این نتیجه رسیدند که خدمات حسابرسی و استقلال هیأت مدیره زمانی که مالکیت پراکنده است مکمل هم هستند، که به این اشاره دارد که مالکیت متمرکز و ترکیب هیات‌مدیره در نظارت بر مدیریت جانشین‌های مناسبی برای هم هستند و همچنین نتیجه گرفتند که بین ترکیب‌های هیات‌مدیره (استقلال و دوگانگی مدیرعامل)و حق‌الزحمه حسابرسی ارتباط وجود دارد.

کیم و همکاران [۱۲] انگیزه مالکیت مدیرعامل و حق‌الزحمه حسابرسی بررسی کردند، که آیا انگیزه مالکیت مدیرعامل روی حق‌الزحمه حسابرسی اثر خواهد داشت؟تحقیقات قبلی نشان می‌دهد که مالکیت مدیر عامل، انگیزه‌های مدیران اجرایی را در

[1] Control risks
[2] Inherent risks
[3] Nature
[4] Timing
[5] Audit tests
[6] Detection risk

Archive of SID

www.SID.ir

مدیریت سود برای سودهای مالی شخصی زیاد می‌کند. اگر حسابرس انگیزه‌های مالکیت مدیر عامل در ارتباط با سودهای هنگفت مشاهده کند، ریسک دستکاری و دیگر ریسک‌ها را در تصمیم‌گیری درباره حق‌الزحمه ترکیب می‌کند. آنها انتظار داشتند که ارتباط بین انگیزه مالکیت مدیر عامل و حق‌الزحمه حسابرسی مثبت باشد. نتایج با پیش‌بینی آنها هماهنگ است. آنها نشان دادند که اختیار خرید سهام مدیر عامل به طور مثبت با حق‌الزحمه حسابرسی پس از کنترل اقلام تعهدی غیر عادی و دیگر عوامل تعیین کننده حق‌الزحمه حسابرسی در ارتباط است. علاوه بر این، آنها نشان دادند که رابطه مثبت بین اهدای اختیار خرید سهام مدیر عامل و حق‌الزحمه حسابرسی برای شرکت‌هایی با حاکمیت شرکتی کاراتر کاهش می‌یابد.

رحمان خان و همکاران [۱۷] در مقاله خود تمرکز مالکیت شرکت را روی حق‌الزحمه حسابرسی در اقتصادهای نوظهور بررسی کردند. بنگلادش به عنوان یکی از نمونه‌های مورد استفاده است. تحقیقات قبلی نشان دادند که معناداری حق‌الزحمه حسابرسی در بنگلادش پایین است. همچنین، در بنگلادش بخش خصوصی توسط تمرکز مالکیت بالا کنترل می‌شود. تئوری نمایندگی پیش‌بینی می‌کند که در یک بازار کارا، مدیران در وضعیتی با تمرکز مالکیت بالا، انگیزه کافی برای انجام حسابرسی زیاد را دارند، اما مدیران در اقتصادهای نوظهور، که بازار قوی ندارند، ممکن است انگیزه‌ای مشابه انگیزه بالا را نداشته باشند. نتایج تحقیق حق‌الزحمه حسابرسی با اسپانسر و تمرکز مالکیت شرکت رابطه منفی معنی‌داری دارد. این نشان می‌دهد که در بنگلادش، شرکت‌ها زمانی که به وسیله حامیان مالی و سهامداران نهادی کنترل می‌شوند، حق‌الزحمه حسابرسی کمی پرداخت می‌کنند.

لیفشاتز وهمکاران [۱۴]در مقاله خود با عنوان «ویژگی‌های حاکمیت شرکتی و حق‌الزحمه حسابرسی مستقل» انجام دادند، نتیجه گرفتند که استقلال هیأت مدیره (نسبت مدیران مستقل به کل هیات مدیره) و پشتکار کمیته حسابرسی (تعداد جلسات) رابطه مثبت و معناداری با حق‌الزحمه حسابرسی دارد.

لونتیس و دیمیترپلوس [۱۳] رابطه بین قیمت‌گذاری حسابرسی، کیفیت سود و استقلال هیات مدیره، ۹۷ شرکت یونانی را برای پنج سال مالی (۲۰۰۰ – ۲۰۰۴) بررسی کردند. آنها این تحقیق را در کارگزاری نهادی با مدیریت سود بیش از حد و حاکمیت شرکتی با سازوکار ضعیف انجام دادند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که بین استقلال حسابرسی و قیمت گذاری حسابرسی رابطه‌ای مثبت وجود دارد. همچنین، نتایج نشان داد که بین قیمت گذاری حسابرسی و مدیریت سود برای شرکت‌های کوچک رابطه‌ای مثبت وجود دارد.

بو و شارما [۶] به بررسی تاثیر حاکمیت شرکتی بر فرآیند حسابرسی از طریق بررسی حق‌الزحمه حسابرسی در شرکت‌های دولتی پرداختند. در این تحقیق هیچ ارتباط معنی‌داری بین اکثر متغیرهای نظام راهبری شرکت و حق‌الزحمه حسابرسی مشاهده نشده است که نشان می‌دهد اداره کنندگان شرکت دولتی به تضمین اضافی حسابرس به دلیل نظارت دقیق قانونگذار (دولت) نیازی ندارد. تحقیق همچنین به ارتباطی منفی بین استقلال کمیته حسابرسی و حق‌الزحمه حسابرسی دست یافت که نشان می‌دهد حسابرسان با وجود یک کمیته حسابرسی مستقل، از

Archive of SID

www.SID.ir

تـلاش و حـق‌الزحمـه خـود مـی‌کاهنـد، زیـرا آنهـا می‌پذیرند که چنین کمیتـه‌ای از ریسـک گزارشـگری مالی و کنترل شرکت می‌کاهد.

یاتیم [۱۹] بـه بررسـی ارتبـاط بـین حـق‌الزحمـه حسابرس مستقل و ویژگی‌های هیأت مدیره و کمیتـه حسابرسی در ۷۳۶ شرکت مالزیایی پذیرفتـه شـده در بورس اوراق بهادار آن کشور پرداخت. او فرض کـرد در شرکت‌هـایی کـه اعضـای هیـأت مـدیره و کمیتـه حسابرسی قوی دارند و از حاکمیت شـرکتی مناسـبی برخوردارند، این امر بر ارزیابی حسـابرس از ریسـک ذاتی و کنترل تاثیر گذاشته، موجب کاهش آن می‌شود و به تبع حق‌الزحمه نیز کاهش می‌یابـد. بـرعکس، در شرکت‌هـایی کـه سـاختار اداره آنهـا ضـعیف اسـت، حق‌الزحمه حسابرسی افزایش یافته است. نتایج نشان داد حق‌الزحمه حسابرسی مستقل با متغیرهای استقلال حسابرس، تخصص کمیته حسابرسی و میزان و تکرار بازدیدهای اعضای هیـأت مـدیره، ارتبـاطی مثبـت و معنی‌دار دارد؛ یعنی هرچه ویژگی‌هـای ذکـر شـده در این متغیرهـا بیشـتر گـردد، حـق‌الزحمـه حسابرسـی افزایش می‌یابد.

تسو[۱۸] در مقاله‌ای کـه بـا عنـوان «رابطـه دامنـه فعالیـت مـدیران ارشـد اجرایـی، فرصـت رشـد و حق‌الزحمـه حسابرسـی» نوشـت، نتیجـه گرفـت کـه استقلال هیات مدیره با حق‌الزحمه حسابرسـی رابطـه منفی دارد .

علوی طبری، رجبی و شهبازی [۲] تحقیقـی را بـا عنوان «رابطه نظام راهبری و حـق‌الزحمـه حسابرسـی مستقل شرکت‌ها» انجام دادنـد. در ایـن تحقیـق، آنهـا ۲۰۱ شـرکت پذیرفتـه شـده در بـورس اوراق بهـادار تهران در سال ۱۳۸۷ را بررسـی کردنـد. آنهـا در ایـن تحقیق نتیجه گرفتند که بـین درصـد مالکیـت نهـادی دولتی و شبه دولتی و نوع حسابرس بـا حـق‌الزحمـه حسابرسی مستقل رابطـه‌ای مسـتقیم و معنـی‌دار دارد. همچنین، نشان دادند که بین استقلال هیـأت مـدیره و حق الزحمه حسابرسی رابطه معناداری وجود ندارد.

مهرانی و جمشیدی اوانکی [۳] پژوهشی با عنوان «عوامل مؤثر بر تعیین حق‌الزحمه حسابرسـی» انجـام دادند. آنها در ایـن تحقیـق ۶۰ شـرکت بـورس اوراق بهادار تهران را بررسی و با استفاده از روش رگرسیون چند متغیره تجزیه وتحلیل کردند. یافته‌های به دسـت آمده گویای آن است که کیفیـت حسابرسـی، شـهرت صاحبکار، تخصص صنعت، بودجه زمانی صرف شده بـرای فرآینـد حسابرسـی، مبلـغ ترازنامـه، جمـع دارایی‌های شرکت و سابقه مؤسسات حسابرسـی، بـر حق‌الزحمه دریافتنی از سوی حسابرسان تاثیر مثبت و معناداری دارد. از طرفی، ریسـک شـرکت صـاحبکار، تعـداد کارکنـان شـرکت، تعـداد پرسـنل مؤسسـهٔ حسابرسـی، درآمـد مؤسسـهٔ حسابرسـی و تعـداد شـرکت‌هـای بورسـی مـورد رسـیدگی هـر مؤسسـهٔ حسابرسی، تأثیری بر حق‌الزحمه حسابرسی ندارد.

نیکبخت و تنانی [۴] در مقاله‌ای با عنوان «آزمـون عوامل مؤثر بر حق‌الزحمـه حسابرسـی صـورت‌هـای مـالی»، نتیجـه گرفتنـد کـه متغیرهـا حجـم عملیـات (انـدازه) شـرکت، پیچیـدگی عملیـات شـرکت، نـوع مؤسسـه حسابرسـی و تـورم ارتبـاط معنـی‌داری بـا حق‌الزحمه حسابرسی دارند، ولی متغیرهـای ریسـک حسابرسی و تحصیلات و تجربه مسؤول تهیـه کننـده صورت‌هـای مـالی، بـا متغیـر وابسـته (حـق‌الزحمـه حسابرسی) فاقد ارتباط آماری بودند.

Archive of SID

www.SID.ir

فرضیه‌های پژوهش

۱- بین استقلال هیأت مدیره و حق‌الزحمه حسابرسی مستقل رابطه معناداری وجود دارد.

۲- بین دوگانگی مدیرعامل و حق‌الزحمه حسابرسی مستقل رابطه معناداری وجود دارد.

۳- بین استقلال هیأت مدیره و حق‌الزحمه حسابرسی مستقل برای شرکت‌هایی با مالکیت پراکنده نسبت به شرکت‌هایی با مالکیت متمرکز رابطه معنادار قویتری وجود دارد.

٤- بین دوگانگی مدیرعامل و حق‌الزحمه حسابرسی مستقل برای شرکت‌هایی با مالکیت پراکنده نسبت به شرکت‌هایی با مالکیت متمرکز رابطه معنادار قویتری وجود دارد.

روش تحقیق

این تحقیق از نظر هدف توسعه‌ای بوده و در حیطه تحقیقات توصیفی – رگرسیونی است و داده‌های مورد نیاز از منابع قابل اتکا و در دسترس استخراج، و برای آزمون فرضیه‌های تحقیق استفاده شده‌اند. پس از گردآوری اطلاعات و تعیین مدل، ابتدا داده‌ها را به صورت داده‌های تابلویی قرار داده و سپس از آزمون چاو برای تعیین داده‌های تلفیقی یا مدل اثر ثابت استفاده شده است. بدین صورت، اگر احتمال این آزمون کمتر از ۵٪ باشد، مدل اثر ثابت خواهد بود. همچنین، از آزمون هاسمن برای تعیین مدل اثر ثابت (*FE*) یا اثرات تصادفی (*RE*) استفاده شده است؛ یعنی اگر احتمال آزمون هاسمن کوچکتر از ۵٪ باشد، مدل باید با استفاده از اثرات ثابت برآورد گرد و در نهایت به بررسی فرضیه برای نمونه مورد نظر پرداخته می‌شود. در این پژوهش، جامعه مورد بررسی کلیه شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران در قلمرو زمانی ۸۴-۸۸ است. به منظور آزمون فرضیه‌ها، شرکت‌های عضو نمونه از بین شرکت‌های عضو جامعه آماری که دارای شرایط زیر بوده‌اند، انتخاب شده‌اند:

۱- به لحاظ افزایش قابلیت مقایسه، دوره مالی آنها منتهی به اسفند ماه باشد.

۲- در طول دوره مورد بررسی شرکت‌های نمونه تغییر سال مالی نداشته باشند.

۳- جزو شرکت‌های سرمایه‌گذاری و واسطه‌گری مالی و بیمه نباشند.

۴- داده‌های مورد نظر در دسترس باشند.

جامعه آماری تحقیق تمام شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران تا پایان سال مالی ۱۳۸۸ را در بر می‌گیرد. با اعمال روش حذف سیستماتیک بر مبنای معیارهای فوق برای شرکت‌های عضو جامعه آماری، تعداد ۷۸ شرکت به عنوان نمونه آماری انتخاب شدند. اطلاعات مربوط به مبانی نظری پژوهش به روش کتابخانه‌ای جمع‌آوری شده و اطلاعات لازم برای آزمون فرضیه‌ها به روش اسنادکاوی و نیز نرم‌افزار تدبیرپرداز گردآوری شده است. این داده‌ها از طریق روش‌های آماری توصیفی و آمار استنباطی و با استفاده از نرم‌افزارهای *Excel* و *Eviews* تجزیه و تحلیل شده است.

تجزیه تحلیل اطلاعات و تعریف متغیرها

در این پژوهش از داده‌های تلفیقی و مدل رگرسیون داده‌های ترکیبی استفاده شده است و همین‌طور برای بررسی معنادار بودن الگوها از آزمون‌های آماری *T*، آزمون *F*، R^2 (ضریب تعیین تعدیل شده) استفاده شده است.

Archive of SID

www.SID.ir

پس از برازش مدل توسط نرم‌افزار *Eviews* برای بررسی خود همبستگی از آزمون دوربین واتسون استفاده شد که نتایج بیانگر وجود خودهمبستگی در داده‌ها بود و برای رفع این مشکل از روش *AR* استفاده شد.

در این بخش، مدل‌های تحقیق و متغیرهای مورد استفاده در تحقیق شرح داده می‌شود:

مدل‌های تحقیق:

ابتدا در این تحقیق از دو مدل برای انجام فرضیه‌ها استفاده شده است. برای انجام فرضیه اول و دوم از مدل زیر استفاده شده است:

$$\text{Total Audit Fees}_{I,t} = \alpha_0 + \alpha_1 \text{PCTINDBRD}_{I,t} + \alpha_2 \text{CEODUALITY}_{I,t} + \alpha_3 \text{OWNCON}_{I,t} + \alpha_4 \text{SIZE}_{i.t} + \alpha_5 \text{LEVWRAGE}_{I,t} + \alpha_6 \text{ROA}_{i,t} + \alpha_7 \text{BIGN}_{I,t} + \alpha_8 \text{RI}_{i,t} + \epsilon_{I,t}$$

همچنین، برای انجام فرضیه سوم و چهارم از مدل زیر استفاده می‌شود:

$$\text{Total Audit Fees}_{i,t} = \alpha_0 + \alpha_1 \text{PCTINDBRD}_{i,t} + \alpha_2 \text{CEODUALITY}_{i,t} + \alpha_3 \text{OWNCON}_{i,t} + \alpha_4 (\text{PCTINDBRD}_{i,t} * \text{OWNCON}_{i,t}) + \alpha_5 (\text{CEODUALITY}_{i,t} * \text{OWNCON}_{i,t}) + \alpha_6 \text{SIZE}_{i.t} + \alpha_7 \text{LEVWRAGE}_{i,t} + \alpha_8 \text{ROA}_{i,t} + \alpha_9 \text{BIGN}_{i,t} + \alpha_{10} \text{RI}_{i,t} + \epsilon_{i,t}$$

متغیرهای تحقیق:

متغیر وابسته: در این تحقیق حق‌الزحمه حسابرسی مستقل به عنوان متغیر وابسته است.

متغیرهای مستقل

عضو غیرموظف: به عضو هیأت مدیره‌ای اطلاق می‌شود که در شرکت مسؤولیت اجرایی رسمی نداشته باشد.

دوگانه بودن مسؤولیت مدیر عامل: به حالتی اطلاق می‌شود که مدیرعامل به طور همزمان رئیس هیأت مدیره شرکت باشد.

***BIGN* (نوع حسابرس):** اگر حسابرس شرکت عضو نمونه آماری سازمان حسابرسی باشد، عدد ۱ و در غیر این صورت، عدد صفر لحاظ می‌شود.

تمرکز مالکیت (سهامداران عمده): مجموع درصد تملک سهامدارانی که حداقل ۵ درصد سهام شرکت را در اختیار دارند.

متغیرهای کنترل

***SIZE* (اندازه شرکت):** به صورت لگاریتم طبیعی دارایی‌ها شرکت‌های عضو نمونه اندازه‌گیری می‌شود.

***LEVERAGE*:** نسبت کل بدهی‌ها به کل دارایی‌ها.

***ROA*:** به صورت نسبت سود خالص بر کل دارایی‌ها اندازه‌گیری می‌شود.

***RI*:** از تقسیم مجموع حساب‌های دریافتنی و موجودی‌ها بر کل دارایی‌ها به‌دست می‌آید.

یافته‌های پژوهش

آمار توصیفی

هدف از این قسمت، ارایه داده‌های آماری معرف ویژگی‌های متغیرهای مورد مطالعه در میان شرکت‌های نمونه آماری است. در نگاره ۱ نتایج آمار توصیفی متغیرها ارائه شده است.

Archive of SID

www.SID.ir

نگاره شماره ۱: آمار توصیفی متغیرهای تحقیق برای شرکت‌های نمونه

متغیرها		تعداد مشاهده	میانه	انحراف معیار	میانگین
استقلال هیأت مدیره	*PCTINDBRD*	۳۹۰	۰/۶	۰/۲۱۸۳۹۲	۰/۵۹۶۹۷۴
دوگانگی مدیرعامل	*CEODUALITY*	۳۹۰	۰	۰/۲۳۵۸۷۹	۰/۰۵۸۹۷۴
بازده دارایی‌ها	*ROA*	۳۹۰	۰/۰۹۵	۰/۲۱۶۸۷۴	۰/۱۰۲۶۶۷
اهرم مالی	*LEVERAGE*	۳۹۰	۰/۶۵	۰/۲۳۸۳۹۷	۰/۶۶۳۳۵۹
حساب دریافتنی و موجودی‌ها	*RI*	۳۹۰	۰/۵۶	۰/۲۱۶۰۰۶	۰/۵۳۳۷۹۵
نوع حسابرس	*BIGN*	۳۹۰	۰	۰/۴۴۱۴۲	۰/۲۶۴۱۰۳
تمرکز مالکیت	*OWNCON*	۳۹۰	۰/۸	۰/۲۰۸۶۷۹	۰/۷۳۴۱۰۳
اندازه شرکت	*SIZE*	۳۹۰	۵/۴۹	۰/۶۰۷۳۲۴	۵/۵۷۲۶۱۵
حق‌الزحمه حسابرسی	*Total Audit Fees*	۳۹۰	۲۷۰	۸۱/۶۵۸۱	۳۱۲

بر اساس این نگاره، به طور میانگین ۷۴ درصد سهام شرکت در اختیار سهامداران عمده (مالکیت متمرکز) قرار دارد. در حدود ۶۰ درصد اعضای هیأت مدیره شرکت‌های مزبور، اعضای غیرموظف بوده‌اند و ۲۶ درصد شرکت‌های مورد بررسی طی سال‌های ۱۳۸۴ الی ۱۳۸۸ سازمان حسابرسی آنها را حسابرسی کرده است و تقریباً تمامی این شرکت‌ها (۹۰٪) نسبت به تفکیک وظیفه رئیس هیات مدیره از مدیرعامل اقدام کرده‌اند.

آزمون فرضیه اول

نتایج این آزمون در نگاره ۲ ارائه شده است.

نگاره شماره ۲: نتایج آزمون فرضیه اول

متغیرها		ضریب	آماره *t*	*Prob.*	سطح معناداری
استقلال هیات مدیره	*PCTINDBRD*	-۱۱۶/۱۲۳۲	-۳/۷۴۱۵۵۹	۰/۰۰۰۲	٪۹۹
مالکیت متمرکز	*OWNCON*	-۱۱/۸۲۹۴۷	-۰/۲۴۵۷۶۹	۰/۸۰۶۰	نامعنادار
نوع حسابرس	*BIGN*	۱۷۷/۶۱۲۶	۵/۶۳۳۶۴۹	۰/۰۰۰۰	٪۹۹
اندازه	*SIZE*	۲۰۲/۱۷۵۸	۵/۴۴۱۸۴۴	۰/۰۰۰۰	٪۹۹
اهرم مالی	*LEVERAGE*	۸/۸۸۱۴۴۶	-۰/۳۵۷۵۵۸	۰/۷۲۰۹	نامعنادار
حساب‌های دریافتنی و موجودی‌ها	*RI*	۲۶/۵۶۴۸۴	۰/۵۹۳۰۴۸	۰/۵۵۳۶	نامعنادار
بازده دارایی	*ROA*	۶/۸۹۰۵۲۶	۰/۲۸۴۰۷۹	۰/۷۷۶۵	نامعنادار
آماره *F*		۱۵۰/۹۱۵۸	آماره دوربین واتسون		۲/۲۶۵۹۰۵
احتمال (آماره *F*)		۰/۰۰۰۰۰۰	ضریب تعیین تعدیل شده		۰/۷۹۴۰۸۴
			آماره آزمون	آزمون معناداری	نتیجه
آزمون چاو			۲/۸۲۳۵۶۲	۰/۰۰۰	*FE*
آزمون هاسمن			۱۶/۷۵۹۲۱۷	۰/۰۱۹۰	*FE*

FE: مدل اثرات ثابت. **RE**: مدل اثرات تصادفی

Archive of SID

www.SID.ir

بر اساس این نگاره، ابتدا نتایج حاصل از آزمون چاو و هاسمن، برآورد مدل به روش اثرات ثابت را تایید می‌کند و از طرف دیگر، احتمال آماره F (۰/۰۰۰۰۰۰) است. این موضوع گویای این مطلب است که مدل از نظر آماری قابل قبول است. همان‌طور که در نگاره شماره ۲ نشان داده شده ضریب تعیین تعدیل شده حدود ۰/۷۹درصد است که نشان می‌دهد ۷۹ درصد از تغییرات متغیر وابسته در این مدل توسط متغیرهای مستقل و کنترلی بیان می‌گردد. همین‌طور بر اساس این نگاره، ضریب متغیر مستقل، استقلال هیات مدیره (*PCTINDBRD*)، ۱۱۶/۱۲۳۲- بوده و در سطح اطمینان ۹۹ درصد معنادار است. این ضریب نشان می‌دهد که شرکت‌هایی با استقلال هیأت مدیره بزرگتر حق‌الزحمه حسابرسی کمتری پرداخت می‌کنند. در بین متغیرهای کنترلی، نوع حسابرس و اندازه شرکت رابطه معناداری مثبت با حق‌الزحمه حسابرسی دارند که نشان می‌دهد شرکت‌هایی که سازمان حسابرسی آنها را حسابرسی می‌کند، حق‌الزحمه حسابرسی بیشتری پرداخت می‌کنند و از طرفی دیگر، هرچه شرکت بزرگتر باشد، حق‌الزحمه حسابرسی بیشتری پرداخت می‌کند.

آزمون فرضیه دوم

نتایج آزمون فرضیه دوم در نگاره ۳ ارائه شده است.

نگاره شماره ۳: نتایج آزمون فرضیه دوم

متغیرها		ضریب	آماره T	*Prob.*	سطح معناداری
دوگانگی مدیرعامل	*CEODUALITY*	۶۰/۹۱۶۴۶	۲/۴۹۰۴۹۸	۰/۰۱۳۳	٪۹۹
مالکیت متمرکز	*OWNCON*	-۸/۳۱۹۴۴۵	-۰/۱۷۱۳۲۵	۰/۸۶۴۱	نامعنادار
نوع حسابرس	*BIGN*	۱۷۰/۹۳۸۱	۵/۶۱۹۳۰۶	۰/۰۰۰۰	٪۹۹
اندازه	*SIZE*	۱۲۸/۸۴۵۵	۴/۱۵۵۹۸	۰/۰۰۰۰	٪۹۹
اهرم مالی	*LEVERAGE*	۲۰۲/۶۴۷۸	۵/۳۵۸۳۵۶	۰/۰۰۰۰	٪۹۹
حساب‌های دریافتنی و موجودی‌ها	*RI*	۸/۲۷۳۰۱۷	۰/۳۴۷۰۱۶	۰/۷۲۸۸	نامعنادار
بازده دارایی	*ROA*	۲۵/۹۵۷۹۹	۰/۵۸۷۲۷	۰/۵۵۷۵	نامعنادار
Fآماره		۱۵۴/۸۲۰۲	آماره دوربین واتسون		۲/۲۶۴۹۱۸
احتمال (آماره F)		۰/۰۰۰۰۰۰	ضریب تعیین تعدیل شده		۰/۷۹۸۲۵۷
			آماره آزمون	آزمون معناداری	نتیجه
آزمون چاو			۲/۷۷۹۰۰۲	۰/۰۰۰	*FE*
آزمون هاسمن			۱۸/۱۷۷۵۲۲	۰/۰۱۱۲	*FE*

FE: مدل اثرات ثابت. RE: مدل اثرات تصادفی

آزمون فرضیه سوم

نتایج این آزمون در نگاره شماره ۴ ارائه شده است.

Archive of SID

www.SID.ir

نگاره شماره ٤: نتایج آزمون فرضیه سوم

متغیرها		ضریب	آماره T	$Prob.$	سطح معناداری
استقلال هیات مدیره * مالکیت متمرکز	*PCTINDBRD*OWNCON*	-۲۲/۸۰۱۴۷	-۰/۱۸۲۷۹۵	۰/۸۵۵۱	نامعنادار
استقلال هیات مدیره	*PCTINDBRD*	-۱۶۳/۹۳۷۳	-۱/۹۲۸۳۶۶	۰/۰۵۴۷	٪۹۰
مالکیت متمرکز	*OWNCON*	۱۲۸/۳۳۴۹	۱/۴۷۰۳۸۶	۰/۱۴۲۵	نامعنادار
نوع حسابرس	*BIGN*	۱۱۵/۶۷۹۵	۳/۷۵۵۳۴۳	۰/۰۰۰۲	٪۹۹
اندازه	*SIZE*	۱۹۸/۹۳۲۷	۴/۱۲۰۵۶۲	۰/۰۰۰۰	٪۹۹
اهرم مالی	*LEVERAGE*	۴/۰۰۶۴۱۱	-۰/۲۲۳۸۷۱	۰/۸۲۳	نامعنادار
حساب‌های دریافتنی و موجودی‌ها	*RI*	۸۴/۷۵۸۵	۱/۸۷۰۴۷۸	۰/۱۶۲۴	نامعنادار
بازده دارایی	*ROA*	-۸۰/۵۰۳۱	-۳/۸۸۲۵۴۴	۰/۰۰۰۱	٪۹۹
F آماره		۲۶۶/۵۹۶۴	آماره دوربین واتسون	۲/۴۳۷۵۶	
احتمال (آماره F)		۰/۰۰۰۰۰۰	ضریب تعیین تعدیل شده	۰/۸۸۴۸۷۳	
			آماره آزمون	آزمون معناداری	نتیجه
آزمون چاو			۴/۵۳۱۰۲۳	۰/۰۰۰	*FE*
آزمون هاسمن			۱۶/۸۴۴۸۶۷	۰/۰۳۱۸	*FE*

FE: مدل اثرات ثابت. **RE**: مدل اثرات تصادفی

همان‌طور که در نگاره شماره ۴ مشاهده می‌شود، ضریب تعیین تعدیل شده نشان می‌دهد که حدود ۸۸ درصد از تغییرات توسط متغیرهای مستقل و کنترلی ذکر شده در مدل اخیر تبیین می‌شود. همچنین، ضریب متغیر *PCTINDBRD*OWNCON*، ۲۲/۸۰۱۴۷- است که در سطح خطای ۱۰ درصد معنادار نیست. همچنین، نوع حسابرس و اندازه شرکت رابطه معنادار مثبت و بازده دارایی رابطه منفی با حق‌الزحمه حسابرسی دارند.

آزمون فرضیه چهارم

نتایج این آزمون را در نگاره ۵ مشاهده می‌کنیم.

بر اساس نتایج نگاره ۵، ضریب متغیر *CEODUALITY*OWNCON*، ۴۰۰/۹۳۹۸- است که در سطح اطمینان ۹۹ درصد معنادار است. این ضریب نشان می‌دهد که ارتباط بین دوگانگی مدیرعامل و حق‌الزحمه حسابرسی زمانی‌که مالکیت پراکنده است، قویتر است. همچنین، نوع حسابرس و اندازه شرکت رابطه معنادار مثبت با حق‌الزحمه حسابرسی دارند.

Archive of SID

www.SID.ir

نگاره شماره ۵: نتایج آزمون فرضیه چهارم

متغیرها		ضریب	آماره t	$Prob.$	سطح معناداری
دوگانگی مدیرعامل* مالکیت متمرکز	*CEODUALITY *OWNCON*	-۴۰۰/۹۳۹۸	-۴/۵۳۵۸۹۹	۰/۰۰۰۰	٪۹۹
دوگانگی مدیرعامل	*CEODUALITY*	۳۵۸/۸۵۷۹	۵/۰۵۵۸۰۷	۰/۰۰۰۰	٪۹۹
مالکیت متمرکز	*OWNCON*	-۲۱/۳۱۷۵۵	-۰/۵۰۶۶۷۳	۰/۶۱۲۸	نامعنادار
نوع حسابرس	*BIGN*	۱۷۲/۳۹۰۷	۵/۱۶۵۴۰۹	۰/۰۰۰۰	٪۹۹
اندازه	*SIZE*	۲۲۳/۰۵۰۳	۵/۹۰۴۴۵۳	۰/۰۰۰۰	٪۹۹
اهرم مالی	*LEVERAGE*	-۱۹/۰۴۸۰۲	-۰/۶۹۵۷۱۸	۰/۴۸۷۱	نامعنادار
حساب‌های دریافتنی و موجودی‌ها	*RI*	۳۰/۸۹۴۶۲	۰/۶۸۸۵۶۶	۰/۴۹۱۶	نامعنادار
بازده دارایی	*ROA*	۲۰/۵۴۰۱۱	۰/۸۲۱۸۶۷	۰/۴۱۱۸	نامعنادار
	Fآماره	۱۴۴/۹۴۰۳	آماره دوربین واتسون		۲/۱۴۴۰۶۷
احتمال (آماره F)		۰/۰۰۰۰۰۰	ضریب تعیین تعدیل شده		۰/۸۰۶۴۰۷
			آماره آزمون	آزمون معناداری	نتیجه
آزمون چاو			۳/۸۵۷۸۳۹	۰/۰۰۰	*FE*
آزمون هاسمن			۲۰/۶۲۳۱۱۳	۰/۰۰۴۴	*FE*

FE: مدل اثرات ثابت. RE: مدل اثرات تصادفی

نتیجه‌گیری

در این تحقیق سعی شده است رابطه بین برخی از ساز و کارهای حاکمیت شرکتی و حق‌الزحمه حسابرسی بررسی شود. در این راستا، در پژوهش حاضر بیشتر برروی نقش نظارت هیات مدیره، ارتباط ساختار هیات مدیره و ویژگی‌های مالکیت شرکت تمرکز شده است. نتایج حاصل از آزمون فرضیه‌ها نشان می‌دهد که بین استقلال هیأت مدیره و حق‌الزحمه حسابرسی مستقل، رابطه منفی وجود دارد. این امر نشان دهنده آن است که هرچه استقلال هیأت مدیره بیشتر باشد، میزان حق‌الزحمه حسابرسی مستقل کمتر می‌شود. از طرف دیگر، بین دوگانگی مدیرعامل و حق‌الزحمه حسابرسی رابطه مثبت وجود دارد؛ یعنی شرکتی با دوگانگی مدیرعامل میزان حق‌الزحمه حسابرسی بیشتری پرداخت می‌کند. درنهایت، نتایج آزمون فرضیه سوم و چهارم نشان می‌دهد که رابطه بین استقلال هیأت مدیره و حق‌الزحمه حسابرسی تحت تاثیر مالکیت متمرکز قرار نمی‌گیرد. همچنین، رابطه بین دوگانگی مدیرعامل و حق‌الزحمه حسابرسی مستقل، هنگامی‌که مالکیت

Archive of SID

www.SID.ir

پراکنده است، قویتر است. نتایج این پژوهش با نتایج حاصل از تحقیق تسو [۱۸] مطابقت و با نتایج حاصل از تحقیق تیلور و همکاران [۹]، دیسندر و دیگران [۱۰] و علوی طبری و همکاران [۲] مغایرت دارد.

محدودیت تحقیق

۱- نخستین محدودیت که می‌توان گفت مهمترین محدودیت نیز به شمار می‌آید، ویژگی خاص تحقیق نیمه تجربی است که در حوزه علوم اجتماعی متداول است. به سخن دیگر، تأثیر متغیرهای دیگری که کنترل آنها خارج از دسترس محقق است و امکان تأثیرگذاری آنها بر نتایج پژوهش منتفی نیست. متغیرهایی مانند شرایط سیاسی، وضعیت بازار سرمایه، عمرشرکت‌ها، تحصیلات و تجربه مدیران شرکت‌ها، تعدادی از متغیرهایی هستند که ممکن است اثرگذار باشند. در نتیجه، یافته‌های این تحقیق باید با توجه به این شرایط استفاده شود.

۲- دوره زمانی پژوهش، بازه ۱۳۸۴-۱۳۸۸ است، بنابراین، در تعمیم نتایج تحقیق به دوره‌های زمانی دیگر، باید با احتیاط عمل شود.

پیشنهاد برای تحقیقات آتی

۱- انجام بررسی‌های مشابه در طول یک دوره زمانی طولانی‌تر و با نمونه‌های بیشتر.

۲- انجام مجدد این تحقیق پس از تصویب و اجرایی شدن آیین‌نامه نظام راهبری شرکتی در بورس اوراق بهادار نهران و مقایسه با نتایج این تحقیق.

۳- بررسی شاخصه‌های دیگر حاکمیت شرکتی، از قبیل: اندازه هیأت مدیره، سن هیأت مدیره، مدت تصدّی عضویت در هیأت مدیره، تعداد جلسات هیأت مدیره و ... با حق‌الزحمه حسابرسی مستقل.

۴- با توجه به حذف شرکت‌های سرمایه‌گذاری، بانک‌ها و بیمه‌ها پیشنهاد می‌گردد تحقیقی در رابطه با حاکمیت شرکتی و حق‌الزحمه حسابرسی در آن شرکت‌ها انجام پذیرد.

منابع

۱- دیندار یزدی، مهدی. (۱۳۸۹). **بررسی رابطه بین محافظه‌کاری حسابداری و نظام راهبری شرکتی**، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علوم اقتصادی و اداری.

۲- علوی طبری، حسین، رجبی، روح‌اله و منصوره شهبازی. (۱۳۹۰). «رابطه نظام راهبری و حق‌الزحمه حسابرسی مستقل شرکت‌ها»، *مجله دانش حسابداری*، سال دوم، ش ۵، صص ۷۵-۱۰۱

۳- مهرانی، ساسان و کورش جمشید اوانکی. (۱۳۸۹). «عوامل موثر بر تعیین حق‌الزحمه حسابرسی»، *حسابدار رسمی*، صص ۶۰ – ۷۷.

۴- نیک‌بخت، محمدرضا و محسن تنانی. (۱۳۸۹). «آزمون عوامل مؤثر بر حق‌الزحمه حسابرسی صورت‌های مالی»، *پژوهش‌های حسابداری مالی*، ش ۴، صفحه ۱۱۱- ۱۳۲ .

5- Beasley, M.S. (1996). "An Empirical Analysis of The Relation Between The Boards of Directors Composition and Financial Statement Fraud". The Accounting Review, 71 (4), 443-465.

6- Boo, e.f., D.sharma. (2008)." The Associatiin Between Corporate Governance and Audit Fee of Bank Holding Companies". Corporate governance.vol 8. No 4 . pp 28-45

7- Carcello, J., Hermanson, D. ,Neal, T., & Riley, Jr.R. (2000)." Board Characteristics and AuditFees".Http://Papers.Ssrn.Com/Abst_ract =231582

Archive of SID

www.SID.ir

8- Cohen, J. & Hanno, D. (2000). "Auditors' Consideration of Corporate Governance and Management Control Philosophy In Preplanning and Planning Judgements". Auditing: A Joumal of Practice and Theory, 19 (Fall), 133-146

9- Coulton, J., Craswell, A.T., & Taylor, S.L. (2001). "Do Board Characteristics Influence Audit Fees?". aahq.org/AM2001/sessions/ab182.pdf

10- Desender, K. , Aguilera, R., Crespi, R., & Garcia-Cestone, M. (2011)." Board Characteristics and Audit Fees: When Does Ownership Matter?". Http://Ssrn.Com/Abstract=1774684

11- Goodwin-Stewart, J., P, Kent. (2006)." Relation Between External Audit Fees, Audit Committee Characteristics and Internal Audit". Accounting And Finance 46: 387-404

12- Kim, Y., Li, H., & Li, S. (2011). "CEO Equity Incentives and Audit Fees". aaahq.org/AM2011/abstract.cfm?submissionID=2344.

13- Leventis, s., dimitropoulos, p.e.(2010). " Audit Pricing, Quality of Earnings and Board Independence: The Case of The Athens Stock Exchange". Advances in Accounting, incorporating Advances in International Accounting 26. 325–332.

14- Lifschutz, s., jacobi, A., & feldshtein. (2010)." Corporate Governance Characteristics And Externalaudit Fees: A Study Of Large Public Companies In Israel". International journal of business and management.vol.5, no.3.

15- Mitra, S., Hossain, M., & Deis, D. (2007)." The Empirical Relationship Between Ownership Characteristics and Audit Fees". Review Of Quantitative Finance And Accounting 28: 257-285.

16- O'Sullivan, N. (2000)." The Impact of Board Composition and Ownership On Audit Quality: Evidence From Large Uk Companies". British Accounting Review 32 (4): 397-414.

17- Rahman Khan, A., Mahboob Hossain, D.,& Siddiqui, j. (2011). " Corporate Ownership Concentration and Audit Fees: The Case of An Emerging Economy". Advances in Accounting, incorporating Advances in International Account.

18- Tsui, J. S., Chen, C. J. & Gul, F. A. (2003). "Discretionary Accounting Accruals, Managers' Incentives and Audit Fees".Contemporary Accounting Research, Vol. 20, No 3, pp: 441 – 464.

19- Yatim, P. (2006)." Internal Governance Structures, Board Ethnicity, and External Audit Fees of Malaysian Listed Firms". Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy.

Archive of SID

www.SID.ir